

Capitolul 32 - EDUCAȚIA INCLUZIVĂ - PROBLEMĂ ACTUALĂ A SISTEMULUI DE ÎNVĂȚĂMÂNT DIN REPUBLICA MOLDOVA

Chapter 32 - INCLUSIVE EDUCATION – A CURRENT ISSUE OF THE EDUCATION SYSTEM IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Aliona BALAN¹

Abstract

Inclusive education is the key to providing every child with the opportunity for a quality education, regardless of their abilities or difficulties. In the Republic of Moldova, the implementation of inclusive education faces numerous obstacles, such as the lack of financial and human resources, insufficient educational infrastructure, and the persistent prejudices in society. To build a fair and prosperous society, it is essential to overcome these challenges and create an education system that is truly accessible to all children. This article analyzes the difficulties related to the implementation of inclusive education in the general education system of the Republic of Moldova.

Keywords: children with disabilities, inclusive education, problems/difficulties, advantages

JEL: I21, J18

Introducere

Educația incluzivă este una dintre cele mai mari schimbări care au marcat sistemul de învățământ începând cu secolul XX, iar această transformare continuă și astăzi, adaptându-se nevoilor tot mai diverse ale elevilor. În prezent, societatea își dorește ca școlile să facă mai mult decât să ofere cunoștințe: ele trebuie să creeze un mediu în care fiecare copil să aibă acces la o educație de calitate. Pentru a face acest lucru posibil, este important să construim un mediu școlar care să fie accesibil pentru toți, să promoveze incluziunea și să asigure șanse egale pentru fiecare elev.

Scopul educației incluzive este de a crea un spațiu în care toți copiii, inclusiv cei cu cerințe educaționale speciale (CES) sau dizabilități, să fie parte integrantă a comunității școlare. Acest lucru înseamnă să le oferim nu doar acces la educație, ci și posibilitatea reală de a participa activ la toate aspectele vieții școlare, de a interacționa și de a forma relații cu colegii lor. Într-o clasă incluzivă, diversitatea este nu doar acceptată, ci și valorificată, transformând fiecare zi de școală într-o experiență de învățare reciprocă, într-un mediu prietenos și plin de respect. Astfel, fiecare copil are șansa să crească atât social, cât și emoțional și intelectual. Numărul în creștere al copiilor cu CES subliniază nevoia urgentă de soluții practice care să sprijine interacțiunea echitabilă și incluzivă între toți elevii, indiferent de particularitățile lor. Potrivit UNICEF, în 2021, în întreaga lume, aproape 240 de milioane de copii aveau o formă de dizabilitate, adică 1 din 10 copii la nivel global (UNICEF, 2021). În Republica Moldova, datele Casei Naționale de Asigurări Sociale arată că, la începutul anului 2024, erau înregistrați 10.900 de copii cu dizabilități cu vârste între 0 și 17 ani, reprezentând 2% din totalul copiilor rezidenți ai țării (BNS, 2022).

¹ Conf. univ., dr., Institutul Național de Cercetări Economice, Academia de Studii Economice din Moldova, Chisinau, Republica Moldova, balan.a@ase.md

Tabelul 1. Evoluția numărului de copii cu dizabilități în Republica Moldova

An	Numărul de copii cu dizabilități (0-17 ani)
2019	10635
2020	10684
2021	10429
2022	10567
2023	10936

Sursa: Elaborat de autor în baza datelor Biroului Național de Statistică (BNS, 2022)

Analizând evoluția numărului de copii cu dizabilități în Republica Moldova în perioada 2019-2023, se observă o creștere de la 10.635 în 2019 la 10.936 în 2023, ceea ce reprezintă o creștere de aproximativ 3%. Deși această creștere poate părea relativ modestă, ea reflectă provocările majore cu care se confruntă sistemul educațional în adaptarea infrastructurii, resurselor și politicilor pentru a răspunde eficient nevoilor acestor copii. Acest fenomen subliniază nevoia urgentă de reforme care să asigure incluziunea reală și echitabilă a copiilor cu dizabilități în mediul școlar.

Materiale și metode

Pentru realizarea acestei cercetări, au fost utilizate mai multe metode științifice, printre care analiza literaturii de specialitate, metoda comparative, abstracția științifică. Aceste metode au fost completate de analiza datelor statistice relevante, examinarea cadrului legal și normativ privind protecția copilului, precum și de interpretarea unor studii și rapoarte care analizează situația persoanelor cu dizabilități în Republica Moldova.

Supportul informațional al cercetării a inclus publicații științifice naționale și internaționale, date statistice furnizate de Biroul Național de Statistică, Ministerul Educației și Cercetării al Republicii Moldova, și alte resurse disponibile online.

Rezultate și discuții

Integrarea copiilor cu dizabilități în sistemul educațional și asigurarea accesului la servicii de suport adecvate reprezintă pași esențiali pentru a le oferi acestora șansa la un viitor mai bun. Educația incluzivă deschide porțile către un mediu școlar în care copiii cu dizabilități pot învăța alături de colegii lor fără dizabilități, promovând egalitatea de șanse și eliminarea discriminării. Esența acestui model educațional constă în respectarea fiecărui elev, indiferent de particularitățile sale, și în crearea unor condiții care să favorizeze dezvoltarea fiecăruia.

Clasele incluzive nu sunt doar spații comune de învățare; ele devin locuri în care copiii colaborează, comunică și creează legături prin experiențe pozitive împărtășite. Procesul educațional este gândit să răspundă diversității de abilități și nevoi, adaptându-se ritmului fiecărui copil și încurajând relațiile interumane. Obiectivul central al educației incluzive este de a garanta tuturor copiilor acces egal la educație și șanse egale de integrare socială și profesională, contribuind la formarea unui mediu educațional deschis, prietenos și favorabil incluziunii (Balan, 2022).

În literatura de specialitate, educația incluzivă este definită ca un proces de organizare a învățării în care toți copiii, indiferent de caracteristicile lor fizice, mentale, intelectuale, culturale, etnice sau lingvistice, sunt integrați în sistemul educațional general. Aceștia sunt educați împreună cu colegii lor fără dizabilități, în aceleași școli, iar instituțiile de învățământ

adaptează activitățile pentru a răspunde nevoilor educaționale speciale ale acestora, oferindu-le suportul necesar. Educația incluzivă include activități educaționale comune, activități de recreere și diverse forme de educație suplimentară, toate accesibile atât copiilor cu dizabilități, cât și celor fără (Zaițev, 2008).

Implementarea educației incluzive presupune o organizare eficientă a activității cadrelor didactice, facilitând interacțiunea între copiii cu dizabilități și cei fără dizabilități în cadrul instituției de învățământ. Aceasta presupune crearea unui mediu educațional adaptat, care include suport psihologic, medical și pedagogic, dar și formarea unei culturi incluzive în rândul elevilor, profesorilor și părinților.

Conform cercetărilor realizate de Malofeev N. N., un mediu educațional incluziv eficient necesită o infrastructură bine organizată, care să sprijine asistența psihologică și pedagogică specializată pentru copiii cu cerințe educaționale speciale (Malofeev, 2005). Acest proces implică o colaborare activă între specialiști din diverse domenii, precum pedagogia generală și specială, psihologia educațională, logopedia, educația socială și asistența medicală. Fiecare dintre acești specialiști joacă un rol important în asigurarea unei experiențe educaționale integrate și de calitate pentru toți elevii, contribuind astfel la succesul educației incluzive.

Studii realizate de cercetători precum Fetalieva L.P. (Fetalieva, 2015) și Zaitsev D.V. (Zaitsev, 2008) evidențiază importanța unei abordări integrate și multidisciplinare în dezvoltarea educației incluzive. Aceștia accentuează necesitatea colaborării între diferiți specialiști, inclusiv profesori, psihologi, logopedi și asistenți sociali, pentru a crea un mediu de învățare care să răspundă eficient și echitabil nevoilor tuturor copiilor, în special celor cu dizabilități.

Educația incluzivă aduce o serie de beneficii pentru copiii cu nevoi educaționale speciale, contribuind la dezvoltarea lor personală și socială. Printre principalele avantaje se numără:

- Integrarea copiilor în diverse contexte sociale și educaționale îi ajută să-și dezvolte abilități practice și sociale, esențiale pentru a depăși provocările cotidiene;
- Mediul educațional incluziv le oferă oportunități de a participa la activități comunitare, contribuind la dezvoltarea lor holistică;
- Interacțiunea constantă cu colegii fără dizabilități ajută la formarea unei atitudini mai pozitive față de diversitate și la reducerea prejudecăților;
- Participarea activă în educația incluzivă le oferă copiilor încredere în propriile forțe, încurajându-i să devină independenți și să-și exploreze potențialul;
- Acești copii au ocazia de a interacționa și colabora cu colegii lor în diverse contexte sociale și educaționale, ceea ce le îmbunătățește abilitățile sociale;
- Interacțiunea constantă cu colegii contribuie la o mai bună acceptare a copiilor cu nevoi speciale în societate.
- Cu toate acestea, educația incluzivă nu este lipsită de provocări, printre care se numără:
- Profesorii nu întotdeauna au pregătirea necesară pentru a răspunde eficient nevoilor specifice ale copiilor cu CES, ceea ce constituie un obstacol major în realizarea unei educații de calitate.
- Copiii fără dizabilități pot manifesta atitudini de respingere față de cei cu CES, fapt ce îngreunează integrarea acestora.
- Copiii cu CES pot prezenta un ritm de dezvoltare diferit față de colegii lor, iar aceste diferențe pot duce la dificultăți de integrare și pot crea tensiuni între nevoile educaționale specifice ale acestora și curriculumul general.

- Serviciile de reabilitare și alte suporturi specializate pot fi limitate, ceea ce afectează dezvoltarea optimă a copiilor cu CES.
- Copiii cu CES pot avea dificultăți în a fi acceptați de colegii lor, ceea ce poate avea un impact negativ asupra dezvoltării emoționale și sociale.

Este evident că, pentru a avansa în dezvoltarea educației incluzive, este important să ne concentrăm pe maximizarea aspectelor pozitive și să abordăm provocările existente.

În prezent, educația incluzivă este considerată o prioritate în cadrul politicii educaționale din Republica Moldova, având în vedere angajamentele internaționale ale țării, reflectate în ratificarea convențiilor privind drepturile copilului și ale persoanelor cu dizabilități. În acest context, educația incluzivă în Republica Moldova este reglementată prin documente fundamentale precum Codul Educației (Codul, 2014), Strategia Națională „Educație pentru toți (2004-2015)” (Strategia, 2003), Programul Național de Dezvoltare a Educației Incluzive (2011-2020) (Programul, 2011), și mai recent, Programul de Dezvoltare a Educației Incluzive pentru perioada 2024-2027 (Programul, 2023). Aceste documente reflectă angajamentul țării de a garanta accesul egal la educație pentru toți elevii, indiferent de nevoile lor educaționale speciale.

Cu toate acestea, implementarea acestor principii se confruntă cu numeroase provocări de natură practică și structurală. Deși legislația privind drepturile persoanelor cu dizabilități a fost adoptată, aplicarea acesteia în mediul educațional nu este întotdeauna eficientă. Problema nu poate fi rezolvată exclusiv prin adoptarea unor acte normative, ci necesită crearea unui mediu educațional favorabil implementării acestora, în care să se asigure atât formarea corespunzătoare a cadrelor didactice, cât și adaptarea infrastructurii școlare la cerințele diversității elevilor (Gutium, 2022).

În prezent, multe instituții de învățământ din Republica Moldova, de la grădinițe până la instituțiile de învățământ superior, oferă servicii educaționale pentru copiii cu dizabilități. Totuși, calitatea acestor servicii este adesea sub standardele necesare, iar copiii cu dizabilități nu se simt pe deplin incluși în procesul educațional. Această discrepanță între așteptările elevilor și ale familiilor acestora și realitatea sistemului educațional reflectă o serie de lacune în implementarea integrală a educației incluzive, având un impact negativ asupra dezvoltării lor personale și academice.

Educația incluzivă în Republica Moldova nu reprezintă o obligație pentru copiii cu dizabilități, ci constituie una dintre opțiunile disponibile pentru aceștia, alături de alte forme de educație, cum ar fi școlile speciale sau școlile-internat. Aceste instituții, care oferă sprijin continuu și se concentrează pe dezvoltarea abilităților de viață independentă, dispun de condiții adaptate și personal specializat. Totuși, izolarea impusă de acest tip de educație perpetuează diviziunea între persoanele „sănătoase” și cele cu dizabilități, consolidând separarea acestora în loc să promoveze integrarea și diversitatea în educație. Datorită acestei izolări, absolvenții școlilor speciale întâmpină dificultăți în ceea ce privește competitivitatea pe piața educațională și o motivație mai scăzută de a-și continua studiile comparativ cu absolvenții școlilor generale.

În prezent, tot mai mulți copii cu cerințe educaționale speciale din Republica Moldova sunt integrați în instituțiile de învățământ general. Astfel, în anul școlar 2021/2022, 9,5 mii de elevi cu cerințe educaționale speciale și dizabilități au fost înscriși în instituțiile de învățământ din țară. Dintre aceștia, 8,9 mii au fost înscriși în instituții de învățământ general, iar 0,6 mii - în școli speciale pentru copii cu deficiențe mentale și fizice. Cu toate acestea, implementarea educației incluzive în Republica Moldova se confruntă cu numeroase dificultăți.

Tabelul 2. Distribuția elevilor cu CES și dizabilități, după tipul instituției

Anul școlar	Total elevi	Instituții de învățământ general	Școli pentru copii cu deficiențe în dezvoltarea intelectuală sau fizică
2017/18	10589	9840	749
2018/19	10269	9560	709
2019/20	9784	9157	627
2020/21	9787	9246	541
2021/22	9475	8924	551

Sursa: Elaborat de autor în baza datelor Biroului Național de Statistică (BNS, 2022)

Natalia Kalyn, directoarea unei grădinițe din orașul Ceadâr-Lunga și mamă a unui copil cu autism, menționează că eficacitatea acestui sistem este încă insuficientă. Deși integrarea copiilor cu nevoi educaționale speciale reprezintă un pas în direcția corectă, multe dificultăți continuă să persiste.

Una dintre principalele dificultăți este lipsa pregătirii adecvate a cadrelor didactice și absența specialiștilor necesari pentru a gestiona nevoile acestor copii. Mediul educațional nu este suficient adaptat, iar numărul mare de elevi din clase pune o presiune considerabilă pe profesori, care se confruntă cu dificultăți în a oferi atenția individualizată necesară fiecărui copil.

După cum menționează Natalia Kalyn: „Educatorii nu sunt pregătiți și se tem de copiii cu nevoi speciale. Nu există specialiști, iar mediul educațional nu este adaptat pentru acești copii. Numărul mare de copii din grupă face ca educatoarele să nu știe cum să gestioneze activitățile: să țină lecții pentru 25 de copii sau să se ocupe de cei cu necesități educaționale speciale?” (Gagauzinfo.md, 2022).

Aceste observații evidențiază numeroasele probleme nerezolvate și dificultățile care trebuie depășite pentru a asigura o educație cu adevărat incluzivă, completă și adaptată nevoilor tuturor copiilor. Astfel, printre principalele provocări identificate în implementarea educației incluzive din Republica Moldova se numără:

- Deficitul acut de specialiști calificați în pedagogia corecțională, precum terapeuți ocupaționali, psihologi școlari și alți specialiști capabili să ofere sprijin specific. Formarea psihologilor, profesorilor, logopezilor și altor specialiști este orientată în principal spre școlile corecționale, iar fără prezența acestor cadre specializate, oferirea unui suport consistent copiilor cu dizabilități în școlile incluzive devine imposibilă.

- Atitudinile negative față de integrarea copiilor cu nevoi speciale persistă în continuare în societate. Mulți părinți ai copiilor fără dizabilități exprimă temeri legate de posibilitatea ca prezența copiilor cu dizabilități să afecteze negativ calitatea educației.

- Numărul mare de elevi în clase reprezintă un alt obstacol major în asigurarea unui mediu educațional care să permită o atenție individualizată și adaptată fiecărui elev, în special celor cu nevoi speciale. Această situație are un impact negativ asupra calității învățării și asupra procesului de integrare a copiilor cu dizabilități, contribuind la creșterea dificultăților în gestionarea unui curriculum adecvat.

- Resursele educaționale disponibile sunt, adesea, insuficiente și neadaptate pentru a susține eficient educația incluzivă. Curricula actuală necesită modificări, astfel încât să devină accesibilă și relevantă pentru copiii cu cerințe educaționale speciale, având în vedere diversitatea nevoilor acestora.

– Finanțarea insuficientă a instituțiilor de învățământ inclusive reprezintă un altă problemă. Educația incluzivă necesită investiții substanțiale în infrastructura școlară, echipamente tehnice specializate și amenajarea unor spații dedicate activităților de sprijin, precum sălile pentru corecție, logopedie, terapie fizică sau sălile senzoriale.

– Rezistența copiilor sănătoși și a părinților lor față de coeducația cu copiii cu dizabilități. Există o temere larg răspândită că prezența copiilor care necesită sprijin special ar putea afecta negativ dezvoltarea propriilor copii. Această reticență este adesea manifestată prin milă sau dispreț față de colegii cu dizabilități, din cauza unei lipse de educație și conștientizare a modului corect de a comunica și interacționa cu aceștia.

Pentru a aborda aceste provocări, este necesar un program integrat care să îmbunătățească reglementările și să asigure resursele necesare, inclusiv implicarea specialiștilor calificați. Astfel, pentru a asigura o dezvoltare eficientă a educației incluzive, se impune:

– Acordarea asistenței corecționale timpurii preșcolarilor cu dizabilități pentru a facilita integrarea ulterioară a acestora în sistemul educațional obișnuit. Introducerea sprijinului psihologic și pedagogic eficient încă din grădiniță va avea un impact pozitiv asupra dezvoltării copilului.

– Diversificarea curriculumului educațional și a metodelor de predare pentru a răspunde nevoilor tuturor elevilor, inclusiv ale celor cu dizabilități. Activitățile educaționale trebuie să fie accesibile și atractive pentru a încuraja participarea activă a tuturor elevilor.

– Garantarea dreptului tuturor copiilor de a învăța într-o școală obișnuită, asigurând acces egal la educație, fără discriminare pe baza capacităților fizice sau mentale.

– Dezvoltarea unei culturi a respectului, empatiei și înțelegerii reciproce în cadrul întregii comunități școlare - elevi, profesori și părinți, creând astfel un mediu educațional incluziv.

– Implicarea specialiștilor calificați în fiecare etapă a educației pentru a oferi sprijin personalizat și pentru a asigura succesul integrării copiilor cu dizabilități.

– Formarea continuă și specializată a cadrelor didactice pentru a răspunde nevoilor diverse ale elevilor.

– Promovarea activităților extrașcolare și de agrement pentru dezvoltarea socială și emoțională a copiilor, în special a celor cu nevoi speciale.

– Dezvoltarea învățământului la distanță va oferi oportunități de acces la educație, dar este necesar să fie implementat cu atenție pentru a nu limita adaptarea socială a elevilor.

Prin urmare, pentru ca educația incluzivă să fie cu adevărat funcțională, este necesar un angajament colectiv și continuu din partea tuturor actorilor implicați: autorități, profesori, părinți și specialiști. Educația incluzivă nu înseamnă doar integrarea fizică a copiilor cu dizabilități într-o școală comună, ci o transformare profundă a întregului sistem educațional. În acest sens, succesul educației incluzive depinde nu doar de resursele materiale și infrastructura școlară, ci și de o schimbare de mentalitate și de angajamentul tuturor celor implicați în procesul educativ. Numai astfel vom putea asigura o educație de calitate pentru toți copiii, indiferent de nevoile lor speciale.

Concluzii

Educația incluzivă în Republica Moldova se confruntă cu o serie de provocări care cer soluții rapide și eficiente. Deși s-au înregistrat unele progrese în acest domeniu, calitatea educației incluzive sunt încă sub așteptările multor persoane. Aceasta subliniază necesitatea unei implicări mai profunde și coordonate din partea tuturor celor implicați. Este important ca autoritățile, cadrele didactice și părinții să colaboreze pentru a crea un mediu educațional în care

fiecare copil, indiferent de abilități, să aibă oportunitatea de a învăța și de a se dezvolta armonios.

Problemele identificate, precum lipsa specialiștilor calificați, prejudecățile sociale și finanțarea insuficientă, subliniază necesitatea unei abordări integrate și coordonate pentru a sprijini integrarea copiilor cu CES în învățământul general. Fără intervenții eficiente în aceste domenii, eforturile de a crea o educație incluzivă riscă să rămână ineficiente și incomplete.

Pentru construirea unui mediu educațional incluziv și echitabil, sunt necesare măsuri concrete și sustenabile. Printre acestea se numără formarea continuă și specializată a cadrelor didactice, îmbunătățirea infrastructurii școlare, oferirea unui suport psihologic și pedagogic adecvat, precum și desfășurarea unor campanii de sensibilizare pentru combaterea prejudecăților existente. În plus, creșterea finanțării și alocarea resurselor necesare sunt esențiale pentru a răspunde diverselor nevoi ale elevilor.

Educația incluzivă nu reprezintă doar o responsabilitate a instituțiilor de învățământ, ci este o misiune comună a întregii societăți. Numai prin eforturi comune și susținute putem asigura un viitor mai echitabil și mai prosper pentru toți copiii, indiferent de abilitățile lor.

Notă: Articolul a fost elaborat în cadrul Subprogramului 030101 „Fortificarea rezilienței, competitivității și durabilității economiei Republicii Moldova în contextul procesului de aderare la Uniunea Europeană”, finanțare instituțională.

Bibliografie

1. BNS (2022). Persoanele cu dizabilități în Republica Moldova în anul 2022, disponibil: <https://statistica.gov.md/ro/persoanele-cu-dizabilitati-in-republica-moldova-in-anul-2022-946060822.html>
2. Balan, A. (2022). Educația incluzivă a persoanelor cu dizabilități în instituțiile de învățământ superior din Republica Moldova. Dezvoltarea economico-socială durabilă a euroregiunilor și a zonelor transfrontaliere, Vol. 43, Conferința "Dezvoltarea economico-socială durabilă a euroregiunilor și a zonelor transfrontaliere", Iași, România, 28 octombrie 2022, pp. 133-138, disponibil: https://ibn.idsi.md/vizualizare_articol/170412
3. Codul Educației al Republicii Moldova nr.152 din 17.07.2014, Monitorul Oficial nr.319-324/634 din 24.10.2014, disponibil: <https://usmf.md/wp-content/uploads/2013/08/Codul-Educatiei.pdf>
4. Gutium, T. (2022). Crearea unui mediu fără bariere pentru persoane cu dizabilități: obstacole și modalități de soluționare. Știință, educație, cultură: conferință științifico-practică internațională, Comrat, Republica Moldova, 11 februarie 2022, Comrat: Tipografia A&V Poligraf, vol. 1, pp. 40-45.
5. Legea nr. 60 din 30.03.2012 privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități, Monitorul al Republicii Moldova nr. 155-159, disponibil: <https://www.legis.md/>
6. Ministerul Muncii și Protecției Sociale al Republicii Moldova. (2023). Compendiu statistic privind monitorizarea drepturilor persoanelor cu dizabilități în Republica Moldova pentru anii 2019-2022, Chișinău, disponibil: <https://social.gov.md/comunicare/comunicate/un-compendiu-statistic-privind-drepturilor-persoanelor-cu-dizabilitati-in-republica-moldovaa-fost-elaborat-la-solicitarea-ministerului-muncii-si-protectiei-sociale/>
7. Programul de dezvoltare a educației incluzive în Republica Moldova pentru anii 2011-2020, Hotărârea Guvernului nr. 523 din 11.07.2011, disponibil: <https://www.legis.md/>
8. Programul de dezvoltare a educației incluzive în Republica Moldova pentru anii 2024 – 2027, Hotărârea Guvernului nr. 950 din 06.12.2023, disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=141025&lang=ro
9. Strategia Națională „Educație pentru toți” pentru anii 2004-2015, Hotărârea Guvernului nr. 410 din 04.04.2003

10. UNICEF (2021), disponibil: <https://www.unicef.org/press-releases/fact-sheet-worlds-nearly-240-million-children-living-disabilities-are-being-denied>
11. Gagauzinfo.md (2022). Как подорожник на гангрену: Почему инклюзивное образование в Молдове не эффективно, мнение педагога, disponibil: <https://gagauzinfo.md/news/life/kak-podorozhnik-na-gangrenu-pochemu-inklyuzivnoe-obrazovanie-v-moldove-ne-effektivno-mnenie-pedagoga>
12. Малофеев, Н.Н. (2005). Интегрированное обучение: ситуация России XXI века, Специальное образование, №5, disponibil: <https://cyberleninka.ru/article/n/integrirovannoe-obuchenie-situatsiya-rossii-xxi-veka>
13. Феталиева, Л.П. (2015). Достоинства и недостатки инклюзивного образования и интеграции, Вестник ГУУ, №8, disponibil: <https://cyberleninka.ru/article/n/dostoinstva-i-nedostatki-inklyuzivnogo-obrazovaniya-i-integratsii>
14. Зайцев, Д.В. (2008). Концепция инклюзивного образования инвалидов, Саратов: Научная книга, pp. 327-337, ISBN 978-5-9758-0577-5